

УДК 711.123

к.арх., доцент Конопльова О.В.,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ІСТОРИЧНИХ МІСТ

Розглянуті сучасні проблеми архітектурного середовища історичних міст. Виділені особливості сприйняття міського середовища, які є основою для його формування та організації. Визначена провідна роль діяльності, як системоутворюючого фактору при створенні сценаріїв використання та архітектурного вирішення того чи іншого простору.

Ключові слова: міське середовище, психологія сприйняття, архітектурне вирішення міських просторів.

Стан проблеми. Реконструкція історичного середовища є однією з найважливіших задач розвитку сучасного міста. Великий обсяг модернізації старого житлового фонду, що відбувається останнім часом в центрах історичних міст, змінює уявлення про те, які властивості повинні бути притаманні цьому середовищу. Стара і нова забудова часто протирічать одна одній, а середовище в цілому втрачає ознаки цілісності.

Вторгнення нової архітектури в історичне середовище – причина радикальної зміни його характеру, образу, який складався протягом століть і є «візитною карткою» історичного міста. Тому завдання охорони історико-культурної спадщини є головним при вирішенні проблем збереження та визначення перспектив розвитку міського середовища.

Але це завдання не може зводитись до вибіркової наукової реставрації окремих архітектурних пам'яток. Увага до оточуючого середовища повинна поєднувати в собі збереження фонові забудови навколо пам'ятки, контроль за виникненням вільного простору навколо неї, тактичне застосування інформаційних носіїв. Тоді уявлення про пам'ятку архітектури, як про музейний експонат, що може бути ізольованим від свого історичного контексту, зміниться, нарешті, усвідомленням виключної цінності самого контексту. Саме тому, дослідження особливостей сприйняття архітектурного середовища історичних міст для формування програм його збереження та розвитку є актуальним.

Особистий внесок автора полягає в вивченні та аналізі сучасного стану

усталеного міського середовища, в аналізі та узагальненні літературних джерел по проблемі, а також в пропозиціях, щодо дій архітектора при вирішенні середовищних задач.

Виклад основного тексту. Сьогодні участь архітектора в вирішенні проблем історичного середовища є мінімальною. Збільшення чисельності та розширення номенклатури пам'яток, що охороняються, створення різних охоронних зон, зон регулювання забудови і т. ін. – головний здобуток фахової участі архітектора в вирішенні середовищних проблем.

Але дбайливе ставлення до історичного спадку це не єдине завдання збереження історичного середовища. Повноцінне включення старих міських центрів в життя сучасного міста неможливо здійснити без вирішення цілої низки питань, серед яких найбільш важливі наступні: невідповідність забудови сучасним нормам, брак озелених пішохідних просторів, місць паркування автомобілів, перевантаженість транспортом. Тому комплексний підхід до збереження історичного середовища включає і реставрацію, і ремонт, і благоустрій, і нове будівництво. В цьому разі об'єктом реконструктивного втручання повинен стати фрагмент міського середовища, що розглядається як цілісна та неперервна міська тканина.

Найважливіші властивості, що визначають цілі проектування та вибір усіх засобів та прийомів формування міських інтер'єрів та їх систем – це динамічність та мінливість міського середовища. Під впливом змін, що відбуваються в сучасному місті, формуються нові критерії комфортності та гігієнічних нормативів, виникають нові художньо-естетичні уявлення про те, яким повинно бути сучасне міське середовище.

У сприйнятті людини образ архітектурного середовища народжується кожний раз наново не тільки при переміщенні з одного простору в інший, але і в разі зміни позиції спостерігача в межах однорідного локуса. Своєрідно впливають на сприйняття середовища природні та штучні трансформації світлового та діяльнісного режимів, що відбуваються разом з кліматичними та добовими змінами [3].

Штучні джерела освітлення – вогні автомобілів, вуличні ліхтарі, реклама, що спричиняють світло-динамічну трансформацію середовищних об'єктів, відіграють значну роль в перетворенні самого середовища. При цьому суттєво змінюється його візуально-просторова структура, що знаходить відображення в нових силуетах, плановості, появі об'ємних акцентів, об'ємно-просторових ілюзій. Якщо штучне освітлення переважно впливає на сприйняття архітектурної форми, то зміни природного світлового режиму надають емоційного забарвлення та впливають на психологічний стан людини.

Таким чином, стан середовища по-різному впливає на психіку, поведінку, та розуміння простору людиною. Тим не менш, в діях різних людей в певному середовищі є багато спільного. Структура середовища впливає на людину консервативно: вплив подовжено в часі, а індивідуальність окремої людини може не виявлятися. Середовище задає норми поведінки та схожу реакцію на те, що відбувається в певному просторі. Це підкріплюється культурним спадком та впливом суспільних факторів, що формують фізичні координати середовища, штучно створеного людиною, та визначають її поведінку незалежно від індивідуальності.

Існує сім визначених видів інформації, що характеризують сприйняття середовища, як цілісності:

- середовище не має меж у часі та просторі, що є чітко зафіксованими;
- середовище впливає на усі почуття, інформацію про нього ми отримуємо з усіх органів;
- середовище надає не тільки головну, але й периферійну інформацію;
- середовище містить завжди більше інформації, ніж ми в змозі зареєструвати та зрозуміти;
- середовище сприймається у тісному зв'язку з практичною діяльністю: сприйняття пов'язано з дією та навпаки;
- будь яке середовище разом з фізичними та хімічними особливостями має психологічне та символічне значення;
- оточуюче середовище впливає на людину як єдине ціле [2].

На цих твердженнях засновано окремий розділ науки про сприйняття людиною міського середовища – феноменологія. Пара «людина-середовище» багатьма дослідниками визначається як феномен територіальності: тобто, фіксація людиною будь якого місця як «свого». Відношення до місця характеризує певний контроль та деяку ідентифікацію або ототожнення з ним людини. Експериментально доведено, що наявність «свого місця» відіграє важливу роль в створенні умов для діяльності та взаємовідносин людей.

В роботах по феноменології сприйняття міста часто зустрічається таке поняття, як «топофілізм». Воно містить в собі не тільки любов до міста, але і сукупність біологічних, соціальних, культурних та емоційних факторів, які впливають на відношення індивіду до оточуючого середовища.

Топофільні позиції дуже різняться у постійних мешканців міста та у приїжджих – одне й те саме середовище вони сприймають по-різному. Гість в чужому місті відчуває емоційне піднесення, з цікавістю розглядає все навколо. Мешканець міста, навпаки, сприймає своє середовище як повсякденне, одноманітне, як позбавлене будь-чого нового. Наряду з цим, він дає

середовищу особисту оцінку, тоді як гість з часом забуває свої яскраві враження.

Багаті на різноманітні деталі місця, що, сприяють формуванню у людини почуття ідентичності з ними, і, навпаки, місця без будь-яких особливостей, що найчастіше зустрічаються в великих містах, можуть посилювати почуття анонімності. Як правило, людина створює в своїй уяві власну карту міста. Будь яке середовище, а міське в першу чергу, надає не тільки чітку але й суперечливу інформацію. Людина дуже своєрідно відтворює її в усталених картинах середовища, щоб використовувати в плануванні своєї діяльності.

Результатом комплексного характеру сприйняття середовища є, так звані, ментальні карти. Завдяки таким картам людина орієнтується у просторі та діє, а інколи, навіть, забуває про об'єктивні характеристики середовища. Ментальна карта є компоновкою середовища в уяві людини, без якої середовище сприймалось би нею як хаотичне та нецікаве.

Поняття ментальних карт стало дуже популярним протягом останнього часу в роботах психологів. Як вважають більшість дослідників, інформація в мозку людини зберігається у вигляді просторових мереж – «когнітивних карт». Ці структури об'єднують спогади та досвід суб'єкта з сприйняттям теперішніх моментів, ідей та емоцій. Саме завдяки цим нейронним мережам людина сприймає середовище та має змогу міркувати про нього, формувати та здійснювати свої плани.

З цієї точки зору людина знає про оточуюче середовище одночасно і більше, ніж воно є насправді, завдяки своїм знанням, досвіду, очікуванням і менше, тому що навіть візуально людина сприймає лише частину середовища, хоча уявляє при цьому загальну картину повно та адекватно.

Вивчення особливостей сприйняття та відображення міського середовища в уяві городянина надає матеріал, який використовує в своїй роботі архітектор. У пересічного городянина уявлення про місто, його образ – це модель, за допомогою якої сформовано відношення до міста, відбувається орієнтація та пристосування до змін. Образ міста у професіонала-архітектора – це розуміння його структури, закономірностей його просторової побудови та насичення окремих просторів тими чи іншими елементами. Таким чином, існує дві моделі-образи, два відношення: «споживання» міського середовища у мешканця міста та ідеальне «утворення» середовища в уяві архітектора [1].

При роботі з таким складним об'єктом проектування, як міське середовище, архітектор часто використовує, так званий, «сценарний метод». Як і в драматургії, його засновано, перш за все, на дії – ключовому факторі для побудови сюжету та різних характерів. При проектуванні просторових фрагментів прийняття рішень також засновано на функціональному наповненні

середовища – урахуванні цілеспрямованого руху, поведінки споживачів цього простору та об'єктів, що його оточують та наповнюють.

Ця діяльність формує основу для вибору архітектором засобів організації середовищного фрагменту. Перше завдання, яке вирішує проєктувальник – забезпечення та організація безперешкодного руху для здійснення цілей споживача в тому чи іншому просторі. Для цього використовують постійні та тимчасові засоби, які розділяють простір на декілька зон зі своїми картами руху та можливістю доступу до універсальних просторів, де можлива зміна напрямку, зупинка, відпочинок.

Друге завдання – підтримка можливості легкого орієнтування у просторі за допомогою кольору, діапазон використання якого дуже широкий. Так, наприклад, у багатофункціональних просторах доцільно надати кожній функціональній зоні «свій» колір, який сприймається та запам'ятовується набагато легше, ніж вербальні чи знакові інформаційні носії. Разом з тим, однотипні важливі елементи, такі як місце входу, місце відпочинку і т. ін., можуть мати своє контрастне забарвлення єдине для усіх функціональних зон. Використання разом з кольором світлокольорових ефектів дає безліч можливостей архітектору для створення індивідуальних і неповторних рішень, що в підсумку сприятиме «впізнаванню» того чи іншого місця споживачем.

Озеленення виконує декілька функцій в сприйнятті міського середовища. При незмінному підпорядкуванні розміру та складу ландшафтних фрагментів основному призначенню простору, живі рослини завжди «гуманізують» його, створюючи більш комфортні умови для будь-якої діяльності. Використання водних пристроїв ще більш підвищує комфортність середовища, покращує його мікроклімат.

Індивідуально запроектовані інформаційні носії, дизайнерські меблі, в разі підпорядкування загальному задуму архітектора, доповнюють і посилюють цілісність сприйняття того чи іншого фрагменту міського середовища, виявляють його історичну цінність.

Таким чином, архітектор при проєктуванні розглядає кожну середовищну ситуацію на двох рівнях. Перший – це об'єктивація ситуації, визначення її індивідуальних і неповторних компонентів, які стануть основою майбутнього архітектурного рішення. Другий рівень – це рівень фахових зусиль, проєктування, який базується на незмінності засобів, що використовує архітектор під час проєктного моделювання. Поєднання цих рівнів дозволяє відобразити індивідуальний характер об'єктної ситуації в проєкті, який уособлює собою матрицю подальшого розвитку тієї чи іншої середовищної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Хайт В.Л. Проектировщик и потребитель в формировании городской среды / В.Л. Хайт // Городская среда : [В 2 ч.] / Сост. А.А. Высоковский, Г.З. Каганов. – М. : ВНИИТАГ, 1989. – Ч. 2. – С. 4-13.
2. Черноушек М. Психология жизненной среды / Черноушек М. – М.: Мысль, 1989. – 175 с.
3. Шимко В.Т. Архитектурное формирование городской среды / Шимко В.Т. – М. : Стройиздат, 1990. – 223с.

Аннотация

В статье рассмотрены современные проблемы архитектурной среды исторических городов. Выделены особенности восприятия городской среды, которые являются основой для ее формирования и организации. Определена ведущая роль деятельности как системообразующего фактора при создании сценариев использования и архитектурного решения того или иного пространства.

Ключевые слова: городская среда, психология восприятия, архитектурное решение городских пространств.

Abstract

The article deals with modern problems architectural environment of historical cities. Highlighted features of perception of the urban environment, which is the basis for its regulation and organization. In the article determined activity leading role as a factor in creating scenarios and architectural solution of urban spaces.

Keywords: urban environment, psychology of perception, architectural solution of urban spaces.